

Maróti Andor

Néhány gondolat az élethosszig tartó tanulásról

Milyen tanulás az, mely átfoghatja az emberi élet egészét? Gondolom, semmiképp sem valamilyen „iskolás” tanulásról lehet szó, de még arról sem, hogy a tanulás egy meghatározott szöveg egyszerű átvételét jelenti. Kétségtelen ugyan, hogy minden tanulásban az ember másoktól vesz át információkat, de az nem maradhat meg azok tudomásulvételénél, mert az nem tudás, még ha el is tudjuk ismételni, amit nekünk mondtak vagy írtak. Tanulásról csak akkor beszélhetünk, ha az megmozgat bennünk valamit, aminek a segítségével megértjük, amit hallottunk vagy olvastunk. Az eredményességéhez össze kell kötnünk az új információt a már meglevő ismereteinkkel, tapasztalatainkkal. Az is kívánatos, hogy ezen túl a gondolkodás továbbfejlesztésének lehetőségét is felfedezzük, legalább egy probléma felismeréséig, egy megválaszolandó kérdés felvetéséig. Az ilyen készítés a keresés, kutatás folyamatát indíthatja el, amit bátran nevezhetünk már „élethosszig tartó tanulásnak”. A folyamat azonban csak akkor válhat tartóssá, ha a nyílt gondolkodás jellemzi, a még ismeretlen összefüggések iránti érdeklődés, kíváncsiság. Noha ez az emberi lét jellemző sajátossága, mégsem válik gyakorlattá sok ember gondolkodásában. Sokan rekednek meg a mindennapiság konkrétumainál, anélkül, hogy keressék a jelenségek mélyebb értelmét, alakulásának távlati esélyeit. Egy példával talán érthető lesz, miről is van szó. A felnőttoktatás egyik amerikai szakértője, J. W. Apps írt le könyvében egy érdekes jelenetet. Egy alkalommal sétája közben építkezéshez közeledett. Megkérdezte az egyik kőművest: – Mit csinálnak? – Láthatja – mondta a megkérdezett – falat rakok. A kérdező arrébb ment, és megszólított egy másikat, és feltette ugyanazt a kérdést: mit dolgoznak? És ő másképp felelt: – Katedrálást építünk.² E kétféle szemlélet jól érzékelteti a zárt és a nyílt gondolkodás minőségi különbségét. Az első csak a pillanatnyi jelenben adódó feladattal törődik, a második a távlati célt is szem előtt tartja, annak ellenére, hogy az ő munkája csak része egy közösségi feladatnak. Elvontabban fogalmazva: az első a maga részmunkáját önmagában nézi, a második egy nagyobb egység részeként. Talán nem túlzás kijelenteni, hogy az életében igazán csak ez az utóbbi lesz képes arra, hogy a dolgokat összefüggésekben lássa, és eligazodjék az élet bonyolultságában. Önkéntelenül is ide illeszthető Karácsony Sándornak, a múlt század 40-es éveiben a debreceni egyetem pedagógia szakos tanárának egy különös megállapítása: „Nem minden nagykorú ember-társam felnőtt is egyben. Sokaknak az élete mennyiségi változások egymásutánjából tevődik össze, ezek születnek, nőnek, öregszenek, a végén meghalnak. Felnőttnek lenni minőségi változás, ugrásszerű fejlődés következménye. Hadd tegyem hozzá: a minősé-

2 APPS, J. W.: *Mastering the Teaching of Adults*. Krieger Publishing Co., Malabar, Florida, 1991. Magyarul: *Andragógiai Szöveggyűjtemény*. II. kötet. Szerk.: Maróti Andor. Nemzeti Tankönyvkiadó, 1997

gi ember felnőtt ember. Ne haragudjanak meg érte a többiek, hogy áperthe megmondom, csak bizonyos fajta emberek felnőttek, könnyű ezek után kitalálni, hogy kik. A többiek, ha emberkort értek is, bizony csak nagykorúak”³. Ha úgy véljük, van igazság ebben a megkülönböztetésben, akkor hozzá tehetjük: a tanulás valójában az ember tudatos személyi fejlesztésének a vállalása. És ezzel talán meg is fogalmaztuk, mit értünk az „élethosszig tartó tanulás” lényegének.

Ebből következik, hogy *rendszerre* kell válnia. Mit értek ezen? A részek kapcsolódását, úgy, hogy ne csak kiegészítsék egymást, hanem kölcsönösen hassanak is egymásra. Ha konkretizálni akarom a rendszer mibenlétét, akkor megállapíthatom, hogy ez többféle módon értelmezhető. A legegyszerűbb értelmezés életkorok szerinti: a gyermek- és ifjúkori tanulást követnie kell a felnőttkorinak, majd ezt tetőzi be az öregkori tanulás. Az összefüggésük azonban csak akkor valósulhat meg, ha a sajátos feladataik már egymásban is megjelennek. A műveltséget alapozó korai tanulás eredményességének feltétele, hogy kifejlessze az egyéni érdeklődést és az önálló gondolkodást; az élet második szakaszában a szükségszerű specializálódás és gyakorlatiasság eredményes csak akkor lehet, ha nem veszi el az egységben látás igényét és képességét; s végül az élet utolsó részében kibontakozik a megszerzett tudásnak az egyénre vonatkoztatottsága a fizikai és a mentális egészség megőrzésére és kiteljesedik a személyes műveltségnek az egyetemes emberi létre vonatkoztatottsága.

E rendszer azonban nem csak életkorok szerint tagolódhat. A róla szóló nemzetközi irodalom szerint „*az élet mindegyik területére ki kell terjednie*”. Természetesen nem valamilyen polihisztorságról van itt szó, ez napjainkban lehetetlen. Csak arról, hogy át kell fognia az emberi lét fő területeit: a világ természeti és tárgyi meghatározottságát, s benne az emberi közösségeket (a családi, lakóhelyi, osztársadalmi együttélés szintjein), valamint az egyéni életben kifejlődött készségeket, képességeket, tapasztalatokat, ismereteket, azok szemlélteté válását, s az egyénre jellemző gondolkodásmód tárgyilagos megértését. A tudásnak és a műveltségnek ebben az összhatásban felmerülhet a kérdés: „Ki is vagyok én?” „Miben különbözök másoktól?” „Mit akartam elérni, és mit tudtam megvalósítani az életem során, mik az eredményeim, kudarcaim?” „Milyen okok játszottak közre ebben?” Az ilyen kérdéseket az emberek ritkán teszik fel maguknak, feltehetően azért, mert azt hiszik, jól ismerik önmagukat. Pedig az ilyen számvetés elvezethet a mélyebb önismerethez, s ezen át a másokhoz és a körülöttünk levő valósághoz fűződő viszonyunkhoz. A személyes létből történő kitekintés éppúgy mellőzhetetlen mint az önismeret, hiszen mindenki annak a szűkebb és tágabb közösségnek a terméke, amelyben él. Napjainkban a közélet gyakran emlegetett fogalma a *demokrácia*. Ha megvizsgálná valaki, az emberek mit értenek ezen a fogalmon, általában a politikai hatalommal kapcsolatos nézeteket találná meg, eléggé eltérő, sokszor egymással szembenálló véleményekkel. Ez a tarkaság alighanem összefügg azzal, hogy alig beszél valaki az egyén vállalt felelősségéről a közélet alakításában. Mintha az ilyen aktivitás

3 Karácsony Sándor véleményét az 1949-ben írott, de kéziratban maradt művéből Durkó Máttyás idézte a *Debreceni Szemle*, 1997. 2. számában, a 286. oldalon.

kizárólag azokra tartozna, akik politikai funkciót vállalnak, a társadalom nagy többsége csak a szavazataival vehet részt a demokratikus viszonyok kialakításában. Kérdéses azonban, hogy lehet-e demokratikus társadalmat demokraták nélkül megvalósítani? Ha arra gondolunk, hogy a felnőttképzés nálunk csaknem kizárólag a munkaerő-piaci igényeknek megfelelő szakmai feladatokra korlátozódik, rádöbbenhetünk, hogy közben teljesen lemond arról, hogy az állampolgári képzéssel segítse a demokratikus viszonyok fejlesztését.

Tény persze, hogy az ilyen képzést csak megfelelő társadalmi-történeti alapokra lehet felépíteni. Megadja-e ezt az iskolai oktatás? Megadja-e minden fiatalnak? Az „élethosszig tartó tanulás” nemzetközileg elfogadott irodalma szerint ennek *minden emberre ki kell terjednie*. Ha figyelembe vesszük a felnőttkori tanulásról készült nemzetközi összehasonlító adatokat, ennek a célnak a realitását ma nálunk kétségbe kell vonnunk. Egy 2009-ben végzett felmérés mutatta ki, hogy a 25 és 64 év közötti felnőtteknek hazánkban mindössze 3,1 százaléka tanul. Az Európai Unió országainak átlaga 9,5 százalék, Finnországé 27, Dániáé 30 és Svédországé 32 százalék. A mi eredményünk az EU 27 országa közül a 24. helyen áll, mögöttünk csak Görögország, Románia és Bulgária van. Egy 2005-ben végzett vizsgálat azt kérdezte, hogy az utóbbi tizenöt évben tanult-e valaki valamit. A magyarországi felnőtt lakosság 72 százaléka válaszolt nemmel, a 8 osztályt el nem végzettek között ez 99 százalék volt. Egy 2008-as felmérés szerint a hazai felnőtt lakosság harmada mondta, hogy sohasem olvas könyvet, másik harmada pedig azt, hogy csak ritkán. Ezek az adatok megengedik azt a feltételezést, hogy országunkban magas lehet az úgynevezett funkcionális analfabéták száma. Olyanoké, akik gyermekként tanultak ugyan írni, olvasni, számolni, de ezt életükben gyakorlatilag nem tudják megfelelően használni. Egy olyan korszakban vagyunk kénytelenek ezt tudomásul venni, amely korszükségletként említi a „tudástársadalom” fogalmát.⁴

Kérdés ezek után, hogy mit lehet tenni az ilyen elmaradottsággal? Tudomásul vehetjük, hogy társadalmunk nagy része nemcsak a felnőttkori tanulást látja szükségtelennek, de azt is, ami ezzel együtt jár, a személyi változás, fejlődés igényét. Pontosabban: akarja ezt – legalábbis az életkörülményekben –, de azt is úgy, hogy mások adják meg a hozzá szükséges javakat, eszközöket, és személyesen ezért ne kelljen semmit sem tenni. Persze ez a negatív attitűd már korán kialakulhat a családi légkörben és az olyan iskolákban, ahol a tanulás a leckék gépies memorizálásával és gondolkodás nélküli felmondásával jár. Németh László mutatott rá a múlt század 30-as éveiben arra, hogy ha az iskolai tanulás örömtelen, unalmas, kényszerű tevékenység, akkor felnőttkorra a kultúra iránti igény szükségserűen korlátozódik a legalacsonyabb szintű szórakozásra. Az ilyen folyamat tanulásellenessé teszi az embert, és ezt felnőtt korban már szinte lehetetlen visszafordítani. A nemzetközi tapasztalatok szerint azonban ez mégsem lehetetlen. Ha a felnőttképzés például az élet válságos helyzeteiben nyújt segítséget, és a „tananyag” kinek-kinek a saját élete, tapasza-

4 Az adatok Imre József „Kutatás, fejlesztés, innováció, értékkeremtés és az életen át tartó tanulás” c. előadásában, illetve Kleisz Teréz „A kritikai felnőttoktatás elsorvadása?” c. előadásában a Magyar Nemzeti és Nemzetközi Lifelong Learning Konferencián. Pécsi Tudományegyetem, 2010. április 29–30. 131. és 402. oldal.

lata, akkor ez a gyakorlat bizonyítja a „hasznosságát”.⁵ Persze nem receptszerű megoldások átadásával, hanem olyan véleménycserével, amelyben feltárulnak a válságos helyzet okai és a problémamegoldás lehetséges módjai, s ahol az okok és megoldásmódok összehasonlítása, az alkalmas válaszok értékelése, kiválasztása lesz a cél. Az ilyen tanulás is tanulás, még ha nem is jár együtt új ismeretek átvételével, csak a meglévő tudás mélyül el és válik gyakorlatilag alkalmazhatóvá. Különösen akkor várható ilyen eredmény, ha az egyén nem marad magára, hanem egy tanulócsoport részeseként kap indítékot e távlatok vállalására.

Kétségtelen, hogy ennek ellenére is van egy megoldhatatlannak látszó probléma. Az, hogy nem annyira a tudatlanság a legfőbb akadálya az élethosszig tartó tanulás társadalmi elterjedésének, hanem a *félműveltség*. Az a magatartás, amely azért áll ellen a felnőttkori tanuláshoz, mert úgy véli, ő már mindent tud, és amit mégsem, az felesleges. Az a meggyőződése, hogy neki mindig mindenben igaza van, és aki tőle eltérően más véleményen van, az ostoba vagy hazudik. Ő sohasem ismeri el, hogy téved, s ha mégis azt látja, hogy rosszul tett valamit, akkor másokat hibáztat. Szerinte ő tökéletes, és ebben nem kételkedik. Ortega y Gasset, a XX. század neves spanyol filozófusa szerint ez a típus vált az újkor tömegemberévé, és lett a politikában a diktatúrák képviselőjévé és kiszolgálóivá. Paradox módon él vissza a demokráciával, a vélemények szabad hangoztatásának jelszavával hirdeti mások becsméréseinek, rágalmazásának a szabadságát.⁶ Márai Sándor írta 1943-as naplójában: „Az emberi életközösségek egyik legtökéletesebbjében, Periklész, Pláton és Szókratész Athénjében, ahol a kultúra egy közösség általános életformája volt... Szókratészt halálra ítélték. Igaz, hogy szótöbbséggel. De ez a szótöbbség erősebb, mint a kultúra”.⁷ A második világháború szomorú tanulságaiból és az alapfokú oktatás korlátozottságából kiindulva az I. Felnőttoktatási Világkongresszuson, 1949-ben figyelemztetett a következőkre Jean Guéhenno, a népművelés párizsi felügyelője: „Nem töprenghetünk cselekvés nélkül, látva az ifjaknak azt a nemzedékét, amelynek a gondolkodását 14 éves korában és ettől kezdve a véletlenre bízuk... Igaz, ők tudnak már olvasni. De minden utcasarkon hallhatják a hangosan beszélőt, a rádiót, olvashatják az újságot. Ezek a fiatalok kész prédái a propagandának. A pártok küzdenek a megnyerésükért. Ők azonban valamennyien családjuk, közvetlen környezetük, országuk előítéleteinek a befolyása alatt állnak. Csak azért olvasnak, hogy megerősítsék az előítéleteiket. A propaganda egyenesen arra inti őket, hogy árulókká váljanak, ha másféleképpen keresnek tájékozódást. Az olvasás a legszörnyűbb eszközévé válik a toborzásnak. S az a hiúság, mely büszke arra, hogy olvasni tud, lenyűgözi a gondolatot. Hatalmas feladat áll előttünk, ha meg akarjuk őrizni minden emberben az igazságérzetet”.⁸ Talán nem szükségtelen levonni ebből a tanulságot: nemcsak az ismeretek bővítése a cél, hanem a gondolkodás fejlesztése is, az önálló és kritikus gondolkodás érdekében.

5 Németh László: A művelődés reformja. In Németh L.: Művelődéspolitikai írások. Múzsák Közművelődési Kiadó, é.n. 72 o., még Németh L.: Pedagógiai írások. Kritérium Könyvkiadó, Bukarest, 1980. 42.

6 J. Ortega y Gasset: A tömegek lázadása. Pont Könyvkereskedés. Budapest, é.n.

7 Márai Sándor: Napló 1943–1944. Helikon Kiadó, 1998, 61.

8 Idézi A. S. M. Hely a „New Trends in Adult Education” c. könyvében. UNESCO, Párizs, 1962. In Szöveggyűjtemény a népművelés-elmélet tanulmányozásához. Szerk.: Maróti Andor. Tankönyvkiadó, 1968, 141–142.

S hogy ez még magasabb szinten sem szükségtelen, arról hadd osszam meg egy személyes élményemet. Egyetemi hallgatók szemináriumi csoportjában vetítettem le egy részletet a *Kabaré* című amerikai filmből. A film Németországról szól, abból az időből, amikor a liberális politikai hatalmat akarják felváltani a nemzeti szocialisták. A vetítésre kiválasztott részletben két külföldről érkezett fiatal elme egy német barátjával egy kerti vendéglőbe. Ők végig külső szemlélői maradnak a történeteknek. A hangulat idilli. Süt a nap, csend van, a vendéglő asztalainál békés polgárok söröznek. Azután egyszer csak megjelenik előttük egy szőke fiatalember, és énekelni kezd. A hangja szép, az arca is megnyerő, a dal a táj szépségeiről szól. Az emberek figyelni kezdik őt. Az ének megragadja őket. Ám a dal egyre gyorsabb ütemű és hangosabb lesz, mintha a fiú már nem egyedül énekelne. S valóban, mellette egy másik fiatal is énekel, hasonlóan szép arcú és szépen öltözött. Az egyre hangosabb dal azonban már korántsem kelti egy népdal hangulatát, a dübörgő ritmusa inkább harci riadót jelez, és a szöveg is ehhez illeszkedik, a haza védelmére hív. Az őket hallgató emberek pedig egymás után kapcsolódnak be ebbe az énekbe, helyükről felállva átveszik a kezdeményező karmozdulatát, kezüket ferdén fölfelé tartják, és közben a kamera az éneket elkezdő fiatalok karjára mutat, rajta horogkereszt van. A kertvendéglőben teljes az azonosulás. Csak egy munkás külsejű öreg marad ülve, és a fejét csóválja.

Amikor a vetítés befejeződött, megkérdeztem az egyetemi hallgatóimat, mi a véleményük a látottakról. Egy ideig csend volt, aztán megszólalt egy szelíd leány: – Nekem az tetszett, hogy az énekbe mindenki bekapcsolódott. Megdöbrentem. Csak ennyit értett meg belőle? Kedvem lett volna megkérdezni: – Szívesen csatlakozott volna hozzájuk? A karszalagos énekesekhez is? De nem akartam megsérteni a jámbor lánykát. Azóta is foglalkoztat azonban ez az eset, és gondolkodom, csak számomra beszédes ez a jelenet, önmagában is, és idézi fel a múlt század retteneteit? Akik ezt nem élték át, azok csak az elhangzó ének hatására figyelnek?